

QADIMGI XITOIY TILSHUNOSLIGI

*Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz filologiyasi, o'qitish metodikasi
va tarjimashunoslik fakulteti Xitoy tili
yo'nalishi 101-guruh talabasi
Yuldashmirzayeva Muxlisa
Ilmiy maslahatchi: Zaynobiddinova.I
Tel raqam: +998918787428*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi Xitoy tilshunosligining shakllanishi, yozuv tizimlarining rivoji, iyerogliflarning mazmuniy va fonetik xususiyatlari, shuningdek XVII–XIX asrlardagi fan-tarixiy fonetika yutuqlari yoritilgan. Qadimgi hayvon suyagidagi yozuvlardan boshlab Xitoy lug'atchilik an'analari shakllanishi, Xitoy tilshunoslarining fonetika, etimologiya, grammatika va sintaksisga oid qarashlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Qadimgi Xitoy tilshunosligi, iyeroglif yozuvi, fonetika, etimologiya, logogramma, tarixiy fonetika.

Annotation: This article covers the formation of ancient Chinese linguistics, the development of writing systems, the semantic and phonetic characteristics of hieroglyphs, as well as the achievements of scientific and historical phonetics in the 17th–19th centuries. Starting from ancient animal bone inscriptions, the formation of Chinese lexicographic traditions, and the views of Chinese linguists on phonetics, etymology, grammar, and syntax are analyzed. **Keywords:** Ancient Chinese linguistics, hieroglyphic writing, phonetics, etymology, logogram, historical phonetics.

Аннотация: В статье рассматривается становление древнекитайского языкознания, развитие письменности, семантические и фонетические характеристики иероглифов, а также достижения научной и исторической фонетики XVII–XIX вв. На примере надписей на костях древних животных анализируется формирование китайских лексикографических традиций, а также взгляды китайских лингвистов на фонетику, этимологию, грамматику и синтаксис.

Ключевые слова: Древнекитайское языкознание, иероглифическое письмо, фонетика, этимология, логограмма, историческая фонетика.

- Qadimgi Xitoy yozma manbalari

Xitoydagi eng qadimgi yozma yodgorliklar hayvon suyaklari va toshbaqa qobig'iga yozilgan iyerogliflar bo'lib, ular miloddan avvalgi XIII–XI asrlarga mansub. Bu yodgorliklarda: fol ochish jarayonlari, diniy marosimlar, siyosiy qarorlar

kabi jarayonlar aks ettirilgan. Aynan shu yozuvlar Xitoy tilshunosligining ilk bosqichlariga oid eng muhim “manbalar” hisoblanadi.

- Xitoy iyerogliflarining tabiati

Manbada qayd etilishicha, fikr yuritilgan dastlabki davrlardanoq Xitoy iyerogliflari ma'lum so'zni yoki tushunchani ifodalovchi belgilar sifatida qo'llangan. Ya'ni ular fonetik emas, balki logogramma xarakteriga ega bo'lgan. Shuningdek, iyeroglif har doim bitta ma'noga ega bo'lishi shart emas. U fonetik-intonatsion xususiyatlar bilan bog'liq ravishda o'zgarishi ham mumkin.

Bu jihatlar keyinchalik Xitoy fonologiyasi va semasiologiyasining shakllanishiga sabab bo'lgan.

- Xitoy tilshunosligiga hind tilshunosligi ta'siri. Xitoyga hind madaniyatining kirib kelishi, buddizmning yoyilishi natijasida hind tilshunosligi, ayniqsa fonetika va intonatsiya haqidagi qarashlar Xitoy tilshunosligiga ta'sir ko'rsatgan.

- Qadimgi Xitoyda tilshunoslik fanining shakllanishi

Eramizdan avvalgi 206-yildan eramizning 220-yilligacha bo'lgan davr Xitoy tilshunosligining eng faol rivoj bosqichlaridan biri bo'lgan. Bu davrda: leksikologiya, leksikografiya, iyeroglif fonetikasi, grammatika, dialektologiya kabi yo'nalishlar shakllangan.

Syu Shen va uning hissasi.

Qadimgi Xitoydagi eng mashhur tilshunoslardan biri — Syu Shen. U yaratgan “Elementlar va murakkab belgilar haqida” nomli asar Xitoy yozuvi nazariyasiga asos solgan va hanuzgacha ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan.

- XVII-XIX asrlarda Xitoy tilshunosligi.

Aynan shu davrlarda: tarixiy fonetika, etimologiya, sintaksis, matnshunoslik kabi yo'nalishlar alohida ilmiy soha sifatida rivoj topdi. Bu davrda: Van Nyan Sun (1744–1832), Van In-Chji (1766–1834) singari olimlar Xitoy grammatikasi asoschilaridan deb e'tirof etiladi. Ular mustaqil so'zlar va yordamchi so'zlarni farqlagan, sifat va fe'l turkumlarini ajratgan, fonetik tadqiqotlarni chuqurlashtirgan.

- Yangi davr Xitoy tilshunosligining yirik vakillari

XIX–XX asr boshlarida Xitoy tilshunosligining yana bir yirik namoyandasi Chjan Bin-Lin (1869–1936) bo'lgan. U Xitoy tilining me'yoriy fonetikasi, dialektologiyasi, tarixiy fonetikasi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Shuningdek, fonetik yozuv tizimini taklif qilgan.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi Xitoy tilshunosligi o'ziga xos murakkab yozuv tizimi, fonetik tamoyillari va grammatik an'analari orqali Sharq tilshunosligining shakllanishida muhim rol o'ynagan. XI asrlardagi suyak yozuvlardan tortib XIX asrdagi tarixiy fonetika maktablariga qadar Xitoy lingvistik tafakkuri muntazam ravishda takomillashib borgan. Xitoy olimlari yaratgan lug'atchilik, fonetika va etimologiya haqidagi ilmiy meros bugungi kunda ham o'z qiymatini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.O‘rinboyev, A.Musayev. -Toshkent: „Oltin kitob“ nashriyoti, 2022 B-2021.
2. Syu Shen. “Shuowen Jiezi”.
3. Van Nyan-Sun asarlari.
4. Chjan Bin-Linning fonetika bo‘yicha tadqiqotlari.
5. Qadimgi Xitoy sivilizatsiyasi bo‘yicha ilmiy qo‘llanmalar.